

УДК 342.95

DOI [https://doi.org/ 10.32840/pdu.2019.4.11](https://doi.org/10.32840/pdu.2019.4.11)

О. В. Поштаренко

аспірантка кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки
Університету державної фіскальної служби України

ПОНЯТТЯ ТА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню насильства як соціального і правового явища, яке щоденно завдає шкоди найціннішим соціальним цінностям людини – людській гідності та честі, свободі, недоторканності та здоров'ю, а інколи й найважливішому за своєю суттю – праву людини на життя. Насильство, зокрема його різновид – домашнє насильство, визнається Кодексом України про адміністративні правопорушення як правопорушення.

Об'єктивна сторона домашнього насильства як адміністративного правопорушення виражається такими ознаками.

1. Умисне вчинені діяння – особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків.

2. Вчинення діяння, яке характеризується як активною поведінкою людини (наприклад, застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), так і пасивною – невчинення дій, які вона зобов'язана була вчинити (наприклад, невиконання термінового заборонного припису особою, щодо якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення). Здебільшого для вчинення домашнього насильства характерним є їх вчинення у формі протиправної дії, рідше – у формі бездіяльності.

3. Настання шкідливих наслідків – унаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Це кваліфікуюча ознака цього правопорушення.

4. Причинний зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками.

Ці ознаки потрібно встановлювати у справах про домашнє насильство як адміністративне правопорушення.

Вважаємо, що законодавча дефініція повинна відображати суттєві ознаки поняття, давати вичерпне тлумачення, оскільки чіткі, однозначні та зрозумілі формулювання закону будуть сприяти ефективному його застосуванню. Тому ми вважаємо за необхідне доповнити визначення домашнього насильства та його форм у ст. 173⁻² Кодексу України про адміністративні правопорушення такою суттєвою, загальною для всіх проявів протиправного насильства щодо фізичної особи, ознакою, як вчинення цього діяння проти волі постраждалого (постраждалої).

Ключові слова: насильство в суспільстві, насильство як об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, об'єктивна сторона домашнього насильства.

Постановка проблеми. Факти вчинення насильства в суспільстві – одна з найбільш глобальних проблем сучасного світу, була і залишається невіддільним проявом розвитку будь-якого суспільства, частиною його життя. Насильство, як

явище, щоденно завдає шкоди найціннішим соціальним цінностям людини – людській гідності та честі, свободі, недоторканності та здоров'ю, а інколи й найважливішому за своєю суттю – праву людини на життя. Насильство завжди пов'язано з обмеженням свободи людини, примусом її до якоїсь небажаної поведінки, негативно

впливаючи при цьому на її біологічне життя чи психічне здоров'я.

Особливість будь-якого виду насильства полягає в тому, що це явище характеризується високим рівнем латентності як в Україні, так і в інших країнах світу. Державні інституції не в змозі точно вести облік фактів вчинення насильства, оскільки до статистики потрапляє лише частина випадків, окремі факти насильства з багатьох причин не реєструється компетентними органами. Крім того, багато з тих, хто знає про насильство, вважає за краще не інформувати про такі випадки правоохоронні органи. Саме тому виявлення, фіксація і припинення проявів насильства виявляються малоефективними, і справжні масштаби цього ганебного суспільного явища, яке у нашій країні набирає обертів, оцінити надзвичайно важко.

Однак, незважаючи на відсутність реальних і точних даних про масштаби цього явища, незважаючи на те, що насильство має глибоке коріння в історичному розвитку людства, у самій онтології людини, суспільство не повинне ставитися до насильства щодо фізичної особи як до неминучої частини свого існування, оскільки воно може створювати умови і часто передують вчиненню злочинів проти безпеки, здоров'я і життя людини, що в загальному деструктивно впливає на забезпечення стабільності суспільства. Саме тому ефективна боротьба з насильством вимагає вивчення поняття цього феномена, його соціальної природи і правової регламентації заходів протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняттю «насильство», його різним видам і формам, правовій природі, розробленню заходів для забезпечення прав кожного громадянина на безпеку життя, волі і охорону гідності, заходів для запобігання насильству в суспільстві приділяється значна увага філософів, психологів, соціологів, медиків, представників юридичної науки. Ті чи інші аспекти поняття «насильство» досліджували вчені-соціологи та філософи, а саме: Н.М. Бойченко, Є.М. Бабосов, Й. Галтунг, А.А. Гусейнов, Є. Петров та багато інших.

З юридичної сторони проблеми насильства і відповідальності за його скоєння вивчали вітчизняні вчені-юристи: В.Б. Авер'янов, А.Б. Блага, І.П. Голосні-

ченко, О.Д. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Л.В. Левицька, Г.М.Самілик та багато інших.

Однак і сьогодні з метою протистояння насильству продовжуються активні дискусії щодо поняття насильства, правової природи насильницьких правопорушень, що свідчить про актуальність і необхідність подальшого розроблення цієї теми.

Метою статті є дослідження поняття насильства взагалі як суспільного феномена і як об'єктивної сторони адміністративного правопорушення та спроба дати їм власне системне визначення.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо безпосередньо з вивчення поняття «насильство», яке характеризує це багатостороннє суспільне явище і залежно від предмета дослідження вивчають представники різних наук. У сучасній науці є безліч соціально-філософських, антропологічних, психологічних та інших теорій, які приписують насильству вирішальну роль в історії та міжлюдських стосунках [1, с. 407]. Це пов'язано, передусім, з тим, що проблема насильства торкається і впливає на різноманітні сфери суспільних відносин.

Слово «насильство» за своїм походженням є загальнослов'янським і належить до найдавнішого фонду слов'янської лексики – культурного надбання слов'ян чи окремих слов'янських народів, його основне значення – утиск, примушування, застосування сили [2, с. 286]. Насильство виступає крайньою і найбільш жорсткою формою примусу і притаманне будь-якому суспільству [3, с. 104–107].

Філософська наука розрізняє щонайменше три основних напрями дослідження природи насильства: антропологічний, соціальний та етичний. Антропологічний підхід до розкриття природи насильства стверджує про те, що насильство має власне людську природу як цілеспрямовану і послідовну експансію та зумисний і організований прояв агресії. Соціальна філософія розрізняє, передусім, легітимне та нелегітимне застосування сили. Легітимним є насильство щодо порушників норм соціальних інститутів (наприклад, у сім'ї, державі), якщо таке насильство захищає соціальні інститути і його визнають усі члени суспільства. Етичний аспект дослідження насильства

передбачає категоризацію проблеми в термінах добра і зла: насильство є злом, на відміну від примусу, який може бути виправданим, легітимованим, але завжди з позицій сприяння розвитку суспільства та індивіда. Етика стверджує про категоричну неприпустимість зла. Те насильство, яке ми можемо охарактеризувати як зло, не може мати жодного виправдання, але не всяке насильство є злом, наприклад дії лікаря із застосуванням елементів насильства, але з добрими намірами [4, с. 17–21].

Учений-філософ А.А. Гусейнов стверджує, що під час визначення поняття «насильство» є два підходи – абсолютистський і прагматичний. Відповідно до першого, поняття «насилля» несе чітко виражене негативне навантаження, вживається в широкому значенні, яке включає в себе всі форми фізичного психологічного, економічного тиску, ототожнюється із злом узагалі. Прагматичний підхід орієнтується на ціннісно нейтральне і об'єктивне визначення «насильство» і ототожнює його з фізичним і економічним збитком, який люди завдають один одному. Насильством вважається вбивство, пограбування тощо.

А.А. Гусейнов розглядає насильство як різновид владно-вольових відносин між людьми, як один із способів панування, владу однієї людини над іншою, не взагалі примус та шкоду життю і власності, а такий примус і таку шкоду, які здійснюються всупереч волі того чи тих, проти яких вони спрямовані. Насильство є узурпацією волі, посяганням на свободу людської незалежності. Таке розуміння насилля набуває конкретного змісту як певна форма суспільних відносин і дає змогу відрізнити, з одного боку, від інстинктивних природних властивостей людини: агресивності, войовничості тощо, а з іншого боку – від інших форм примусу в суспільстві, наприклад патерналістського і правового [5, с. 35–36].

У соціологічній науці, яка розглядає насильство як соціальний феномен, визначеною є енциклопедична дефініція білоруського вченого Є.М. Бабосова, який наголошує, що насильство певним чином вбудовано в систему суспільства як системний механізм і проявляється в «застосуванні сили або в погрозі силою з боку соціальних суб'єктів (особи, групи, спільноти, органі-

зації, інституту, партії, держави) з метою примушення людей до певної поведінки, надбання або збереження економічного чи політичного панування, завоювання певних прав, пільг або територій» [6, с. 218–219].

Видатний норвезький учений-соціолог, практик, професор у сфері дослідження проблем миру і насильства, Йоган Галтунг, визначав насильство як будь-які обмеження для самореалізації людини, які можна усунути, і виокремлював три його форми: пряме, структурне і культурне насильство.

Пряме насильство – це діяння одних людей щодо інших, що спричиняють безпосередній збиток людям або їхній власності. Пряме насильство проявляється в тілесних ушкодженнях, затриманнях, санкціях, ставленні до людей як до громадян другого сорту тощо.

Структурне насильство, на відміну від прямого, впливає опосередковано – через соціальні структури. Це така форма насильства, коли певна соціальна структура або соціальний інститут стає перешкодою на шляху до задоволення базових потреб інших соціальних груп або індивідів.

Під культурним насильством Й. Галтунг пропонував розглядати ті аспекти культури, які можуть бути використані для виправдання і легітимізації прямого і структурного насильства [7, с. 67].

Керівний і координуючий орган у міжнародній роботі з охорони здоров'я Всесвітня організація охорони здоров'я визначає насильство так: «Навмисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або є високий ступінь ймовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток» [8, с. 5].

У цьому визначенні підкреслюється навмисність і фактичне вчинення акту насильства незалежно від його результату.

Навмисність насильства є одним із найбільш складніших аспектів цього поняття. Тут потрібно звернути увагу на те, що намір застосувати силу не обов'язково означає, що є намір завдати шкоди. В реальному житті між задуманою дією і задуманим наслідком його є велика різниця. Людина може навмисно зробити якийсь акт, який

з об'єктивних обставин буде розглядатися як небезпечний і може завдати шкоди здоров'ю, хоча ця людина не вважає його таким. Наприклад, насильством не можуть бути ненавмисні нещасні випадки, наприклад тілесні ушкодження внаслідок дорожньо-транспортних пригод тощо.

Вживання у визначенні слів «використання влади» розширює розуміння природи насильницького акту, включаючи до нього дії, джерелом яких є влада над людиною, тобто погрози і залякування. «Використання влади», крім того, означає ненадання допомоги або нехтування, відсутність турботи, що теж належить до числа насильницьких актів. Отже, вираз «використання фізичної сили або влади» слід розуміти як будь-які види жорстокого поводження (фізичного чи психологічного), відсутність турботи тощо [8, с. 5].

Юридична наука визначає насильство в загальному розумінні як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь [9, с. 501].

Учений-юрист А.Б. Блага виокремлює такі основні ознаки насильства: а) насильство – це акт поведінки (а не мотив або емоції) у вигляді діяння; б) протиправність як ознака насильства означає, що воно порушує права чи свободи людини; в) умисний характер діяння (діяння, вчинене з необережності, не можна вважати насильницьким; г) вчиняється з використанням силової переваги (застосовуються до осіб, які мають меншу здатність до захисту); г) спричиняє біль (фізичного або психологічного характеру); д) потерпіла особа вважає цю поведінку жорстокою і несправедливою; е) здійснюється шляхом нав'язування своєї волі всупереч або поза волею потерпілого [10, с. 290].

Нормативно-правові акти українського законодавства досить часто використовують термін «насильство», але по-різному його трактують. Безперечно, це зумовлено тим, що на визначення тієї чи іншої форми насильства накладає свій відбиток сфера суспільних відносин, які регулюються тим

чи іншим нормативно-правовим актом. Учені також зазначають про відсутність одиниць для вимірювання насильства: те, що в одних випадках вважається негативним і антисоціальним – насильством у прямому розумінні цього слова, в інших – таким не вважається. Тобто поняття «насильство» належить до категорії оціночних понять [10, с. 290].

Розглянемо, як визначає насильство, зокрема його різновид – домашнє насильство, адміністративне право, оскільки окремі форми насильства, які становлять загрозу для людини, визнаються Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) як правопорушення. Одним зі складників будь-якого адміністративного правопорушення, відсутність якої виключає його склад, є об'єктивна сторона – дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ч. 1 ст. 9 КУпАП). Це зовнішній прояв адміністративного правопорушення, сукупність зовнішніх ознак, які характеризують проступок.

Основні ознаки об'єктивної сторони правопорушення:

1) наявність протиправного діяння (дії чи бездіяльності), де дія є активною поведінкою особи, яка усвідомлює свої вчинки і здатна керувати ними, а бездіяльність – пасивною поведінкою особи, що виражається в невиконанні тих дій, які вона мала й могла здійснити в конкретній ситуації;

2) результат діяння, його суспільно небезпечні або шкідливі наслідки;

3) причинно-наслідковий зв'язок між діянням і шкідливим результатом [11, с. 294].

Отже, окремі форми насильства характеризують об'єктивну сторону насильницьких правопорушень.

Ст. 173² КУпАП визначає домашнє насильство, насильство за ознакою статі як умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла

бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, щодо якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення [12].

Насильство в сім'ї – це навмисне діяння одного з членів сім'ї щодо іншого, яке порушує права і свободи члена сім'ї як людини і громадянина та завдає шкоди або містить загрозу її завдання фізичному, психологічному стану.

Спираючись на теорію насильства Йогана Галтунга, можна зробити висновок, що це пряме насильство, яке має характер події і виражається у діянні, яке ускладнює задоволення основних потреб людини – у виживанні, благополуччі, ідентичності і свободі. До таких дій належать тілесні ушкодження, блокада, санкції, злидні, нав'язування стандартів іншої культури, незаконні репресії, затримання, вигнання тощо.

Як ми бачимо, об'єктивна сторона домашнього насильства як адміністративного правопорушення виражається такими ознаками:

1. Умисне вчинені діяння. Ст. 10 КУпАП встановлює, що адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків.

2. Вчинення діяння, яке характеризується як активною поведінкою людини (наприклад, застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), так і пасивною – невчинення дій, які вона зобов'язана була вчинити (наприклад, невиконання термінового заборонного припису особою, щодо якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення). Здебільшого для вчинення домашнього насильства характерним є їх

вчинення у формі протиправної дії, рідше – у формі бездіяльності [13, с. 469].

Відмінність фізичного насильства від психологічного полягає в тому, що фізичне насильство обмежує зовнішню свободу поведінки людини, а психологічне впливає негативно на психіку і здатне спричинити психічну травму або придушити чи обмежити свободу її волевиявлення [14, с. 44].

3. Настання шкідливих наслідків, унаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Це кваліфікуюча ознака цього правопорушення.

4. Причинний зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками.

Ці ознаки потрібно встановлювати у справах про домашнє насильство як адміністративне правопорушення.

Висновки і пропозиції. На підставі узагальнення розглянутих положень можна визначити насильство щодо фізичної особи як суспільне явище в широкому розумінні – це цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування соціальними суб'єктами сили або погроза її застосування з метою обмеження природних прав особистості або її законних прав і свобод, примушення її до певної поведінки, завдання або загроза завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині всупереч її волі.

Законодавча дефініція повинна відображати суттєві ознаки поняття, давати вичерпне тлумачення, оскільки чіткі, однозначні та зрозумілі формулювання закону будуть сприяти ефективному його застосуванню. Тому ми вважаємо за необхідне доповнити визначення домашнього насильства та його форм у ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення такою суттєвою, загальною для всіх проявів протиправного насильства щодо фізичної особи, ознакою, як вчинення цього діяння проти волі постраждалого (постраждалої).

Список використаної літератури:

1. Петров Є. Насильства теорії. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. В.І. Шинкарука та ін. Київ, 2002. 742 с.
2. Блага А. Насильство як правова категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 285–292.

3. Тимошенко В. Примус як мотив поведінки. *Право України*. 2007. № 6. С. 104–107.
4. Бойченко Н. Філософське розуміння природи насильства. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2017. Вип. 12. С. 16–26.
5. Гусейнов А. Поняття насилія и ненасилія. *Вопросы философии*. 1994. № 6. С. 35–36.
6. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А.Н. Данилова. Минск, 2003. 384 с.
7. Galtung J. The true worlds: transnational perspective. New York : The free press, 1980. 67 p.
8. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. / под ред. Этьенна Г. Круга и др. / пер. с англ. Москва, 2003. 376 с.
9. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ, 2007. 992 с.
10. Блага А. Насильство як правова категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. пр. 2013. № 3. С. 285–290.
11. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. Херсон, 2018. 446 с.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073 (в ред. від 25.09.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 09.10.2019).
13. Адміністративна відповідальність : курс лекцій / за ред. О.В. Кузьменко. Київ, 2016. 568 с.
14. Левицька Л., Самілик Г. Кримінологічні проблеми запобігання насильницьких злочинів щодо неповнолітніх : монографія. Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2006. 182 с.

Poshtarenko O. Concepts of violence and violence in view of the natural as an objective party of administrative offense

The article is devoted to the study of violence as a social and legal phenomenon, which daily harms the most valuable social values of human beings – human dignity and honor, freedom, integrity and health, and sometimes the most important human right to life. Violence, in particular its form – domestic violence, is recognized by the Code of Administrative Offenses as an offense.

The objective aspect of domestic violence as an administrative offense is the following:

1. *Deliberate act – the person who committed it, was aware of the unlawful nature of its act or omission, anticipated its harmful effects and desired or knowingly tolerated the consequences.*

2. *Committing an act characterized as an active conduct of a person (for example, the use of violence that did not cause bodily injury, threat, insult or harassment, deprivation of housing, food, clothing, other property or assets to which the victim is entitled by law, etc.) and passive – failure to act which she was obliged to take (for example, failure to comply with an urgent restraining order by the person against whom it was issued, or failure to notify the authorized units of the National Police of Ukraine about the place his temporary stay in case of his passing). For the vast majority of cases of domestic violence, their character is committed in the form of unlawful acts, rarely in the form of inaction.*

3. *Adverse effects – as a result of which the victim's physical or mental health may or may not have been harmed. This is a qualifying feature of this offense.*

4. *The causal link between the wrongdoing and the harmful effects.*

These features should be established in domestic violence cases as an administrative offense.

We believe that the legislative definition should reflect the essential features of the concept, give a comprehensive interpretation, since clear, unambiguous and understandable wording of the law will facilitate its effective application. Therefore, we consider it necessary to supplement the definition of domestic violence and its forms in Art. 173-2 of the Code of Administrative Offenses of such essential nature, common to all manifestations of unlawful violence against an individual, is a sign of committing this act against the will of the victim (s).

Key words: *violence in society, violence as an objective side of an administrative offense, objective side of domestic violence.*